

Nationalia

Comunicar amb perspectiva de gènere

Auditoria dels continguts de Nationalia, el diari
digital de les nacions i pobles sense estat

Autoria: **Almena Cooperativa Feminista, SCCL**
www.almenafeminista.org
[@almenafeminista](https://www.instagram.com/almenafeminista)

Barcelona, desembre de 2018

Índex

INTRODUCCIÓ	2
1. QUÈ HEM FET: METODOLOGIA	4
2. QUÈ HEM TROBAT: DIAGNOSI	5
2.1. Qui: l'autoria, dèficit de veus de dones.....	5
2.2. Com: els llenguatges.....	8
2.2.1. Llenguatge sexista en els textos	8
2.2.2. Llenguatge visual	12
2.3. Què: els continguts	14
2.3.1. Visibilitat i representació de les dones	15
2.3.2. Continguts amb perspectiva de gènere	19
2.3.3. I les persones LGBTI?	23
3. QUÈ US RECOMANEM. CONSELLS DE MILLORA	24
3.1. Autoria.....	25
3.2. Llenguatge no sexista.....	26
3.2.1. Llenguatge escrit	26
3.2.2. Llenguatge visual	27
3.3. Continguts	28

INTRODUCCIÓ

Comunicar amb perspectiva de gènere implica ser conscient que els discursos que s'emeten des dels mitjans de comunicació perpetuen una ideologia patriarcal i una visió del món androcèntrica i contribueixen a legitimar la desigualtat que caracteritza la relació entre dones i homes.

Per transformar la realitat cal transformar també la manera com l'expliquem i això passa per ampliar la mirada i reflectir-ne la complexitat enlloc d'enfocar-la des de punts de vista androcèntrics -els homes com a mesura universal- i sexistes -invisibilitzant les dones i encasellant-les en rols i estereotips.

Les informacions elaborades des d'una perspectiva de gènere aporten una visió més completa i més complexa de la realitat perquè la incorporen tota: la dels homes, la de les dones i també la diversitat sexual i de gènere. És, en aquest sentit, imprescindible per diagnosticar i posar en evidència les desigualtats, mostrar la diversitat de veus, reforçar les dones referents i combatre els estereotips i els rols de gènere.

La comunicació, així, té el potencial de legitimar o deslegitimar narratives, actituds, comportaments i estils de vida, i pot ser un motor de canvi si és inclusiva i posa de manifest la intersecció entre la discriminació de gènere i altres eixos de discriminació (de classe social, d'origen, de religió, d'edat, d'identitat de gènere i d'orientació sexual, etc.).

L'auditoria de gènere és l'eina que permet analitzar amb aquesta perspectiva la comunicació d'una publicació, amb l'objectiu de fer una diagnosi de la situació, detectar si hi ha àrees de risc i fer propostes de millora.

L'auditoria valora els materials informatius que es generen, des de l'autoria i el llenguatge als continguts. Aquesta anàlisi permet tenir informació sobre la mirada, quins estereotips sexistes es reproduïxen i reforcen, quines veus expertes es promouen i quines s'ometen, quines temàtiques es tracten i quines s'obliden, quines es podrien potenciar, etc.

Tot i que n'és un dels eixos destacats, incorporar la perspectiva de gènere no és només utilitzar un llenguatge inclusiu i no sexista i fer servir fórmules que evitin el genèric masculí. És molt més que això: es tracta d'incorporar les dones (en tota la seva diversitat), els seus interessos, el seu coneixement i la seva visió de la vida de forma integral i transversal en totes i cada una de les fases del procés.

Acceptar sotmetre's a una auditoria de gènere i a les seves recomanacions envia un missatge a la societat. Vol dir i demostrar que ens preocupa comunicar bé i amb responsabilitat social. Es converteix, per tant, en un element d'innovació, de justícia i de transformació social.

1. QUÈ HEM FET: METODOLOGIA

Per fer aquesta auditoria, hem analitzat els continguts següents:

- Un total de **20 notícies** publicades durant els anys 2017 i 2018, que hem triat aleatòriament de mesos diferents.
- Les **12 entrevistes** publicades durant els darrers dos anys.
- Els **12 articles d'opinió i anàlisi** publicats els darrers dos anys.
- Un total de **8 textos** dels dossiers d'actualitat i col·leccions d'articles.
- A més a més d'això i per confirmar i/o contrastar els resultats, hem analitzat els **10 articles més llegits durant l'any 2017 a Nationalia**. Hem trobat rellevant fer-ho perquè van ser les peces més visitades i perquè són textos de diferents formats i seccions.
- Per completar la diagnosi, hem buscat (amb el cercador) els articles que s'han publicat en el quals la temàtica central són les dones i/o les persones del col·lectiu LGBTI.

En total, doncs, hem estudiat al voltant d'una setantena de textos. Com veureu després, els tres grans elements que hem analitzat són l'autoria, el llenguatge (escrit i visual) i els continguts. Per fer-ho, hem fet servir una barreja de tècniques i indicadors quantitius i qualitius.

Pel que fa a l'anàlisi quantitativa, s'han estudiat indicadors com la perspectiva de gènere en els títols i en les imatges, la inclusió d'estereotips i rols sexistes, l'ús de llenguatge inclusiu, la presència equilibrada de dones i homes en l'autoria dels textos i com a veus expertes i fonts d'informació o la representació de les dones en papers protagonistes.

Pel que fa a l'anàlisi qualitativa, s'ha valorat si els articles aborden la desigualtat de gènere i manifesten, en general, molta o poca sensibilitat de gènere.

Per últim, cal subratllar que hem inclòs també en l'auditoria l'anàlisi de la perspectiva LGTBI. Pensem que està estrictament vinculada a la de gènere i és imprescindible a l'hora de comunicar de forma inclusiva.

2. QUÈ HEM TROBAT: DIAGNOSI

2.1. Qui: l'autoria, dèficit de veus de dones

Nationalia s'autodefineix com "el diari digital dels pobles sense estat i de la diversitat". Editada pel CIEMEN, es tracta d'una publicació petita (2.825 persones seguidores a Twitter i 2.267 a Facebook) que no disposa d'una redacció ni, formalment, d'un consell editorial. Depèn de l'equip tècnic de l'entitat, format per una dona i dos homes, un dels quals n'és el coordinador.

Com veurem més endavant, la composició i la dinàmica de treball de Nationalia té una repercussió sobre l'autoria dels continguts. El fet de tenir pocs recursos humans i que dues de les tres persones responsables dels continguts siguin homes i participin en la redacció, promou, tot i que no justifica, que les dones hi estiguin infrarepresentades com a autores, especialment pel que fa a les notícies i a les entrevistes, les dues principals seccions informatives de la publicació:

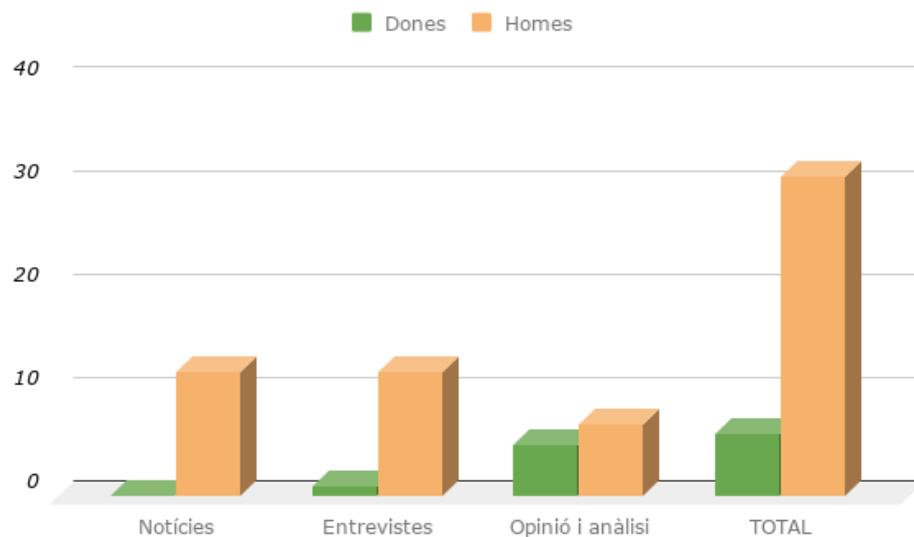
- De les 20 notícies que hem analitzat, 9 no estan signades. De les 11 restants que sí que ho estan, cap la va escriure una dona.
- Només en una de les 12 entrevistes publicades durant els darrers dos anys hi va participar una dona com a autora, però acompanyant un home, l'entrevistador principal.

Per tant, en un total de 23 continguts firmats, només hi apareix una autora i en una posició secundària. El percentatge de representació de les dones és només del 4%.

- El dèficit de veus de dones en els continguts informatius es compensa parcialment amb la secció d'anàlisi i opinió. Les dones en són autores del 42% dels articles. Dels 12 articles que es van publicar entre 2017 i 2018, 5 els van escriure dones i 7, homes.

En conjunt, les dones són autores de 6 dels 35 continguts firmats de les seccions de notícies, entrevistes i opinió, cosa que equival a un 17%. És a dir, no n'arriben a escriure ni 2 de cada 10.

El gràfic següent compara per sexes i seccions el nombre d'articles firmats durant els anys 2017 i 2018. En el cas de la secció de notícies, respon a una mostra aleatòria de 20 textos analitzats a l'auditoria. En el cas de les entrevistes i opinió, es refereix a tots els articles publicats.

Aquesta desproporció es confirma i s'amplia quan analitzem l'autoria [dels 10 articles més llegits de l'any 2017 a Nacionalia](#), que van incloure peces de totes les seccions (6 notícies, 2 entrevistes, 1 articles d'opinió i 1 reportatge d'un dossier temàtic): dels nou articles signats, només 1 el va escriure una dona: la proporció és de l'11%.

Anàlisi de l'autoria en funció de la relació amb el CIEMEN

Per entendre aquest desequilibri hem analitzat la relació amb el CIEMEN i Nacionalia de les autores i autors dels textos que hem revisat, així com el nombre d'articles que van publicar-hi per cap durant els anys 2017 i 2018.

En total, es tracta de 30 persones diferents, de les quals almenys 4 treballen amb el CIEMEN (1 dona i 3 homes); 18 hi col·laboren de forma individual i des d'altres entitats amigues (10 dones i 8 homes), i 8 signen articles d'altres publicacions compartits a Nacionalia (4 dones i 4 homes).

Si n'analitzem només el sexe, la primera troballa és sorprenent tenint en compte els resultats anteriors: la paritat és total, són 15 dones i 15 homes. La diferència és en el nombre d'articles que han escrit: els 15 homes signen 54 articles (71%) mentre que les 15 dones en firmen 22 (29%), menys d'una tercera part.

La desproporció s'explica quan analitzem de forma individual el nombre d'articles escrits per autor/a i la relació de qui els escriu amb la publicació i l'entitat: entre el coordinador de Nacionalia (28) i el responsable de Relacions Internacionals del CIEMEN (9) signen

pràcticament la meitat de de tots els textos (37=49%) i més de dues terceres parts de tots els textos d'autoria masculina.

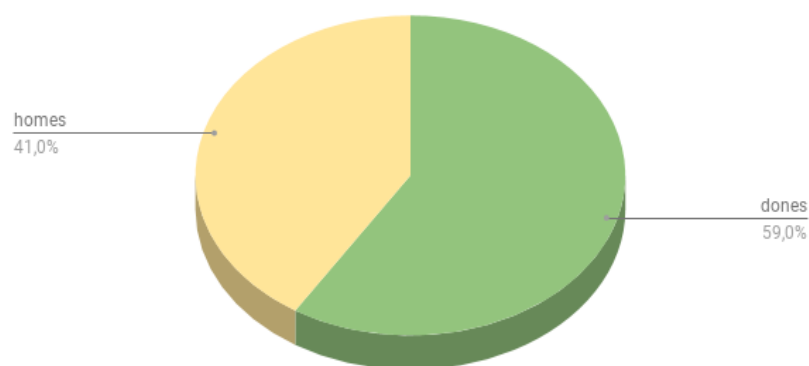
Qui escriu què: col·laboracions externes

Nationalia compensa aquesta desproporció amb les col·laboracions externes i els articles que comparteix d'altres publicacions. En aquest darrer cas, n'hem detectat vuit, escrits per quatre dones i quatre homes.

Si analitzem els articles signats per persones de fora del CIEMEN però fets per a Nationalia, una majoria d'autores (10 de 18, més del 55%) han escrit la majoria dels textos, 17 de 29 (prop del 59%).

autoria de les col·laboracions

Amb tot, les col·laboradores escriuen sobretot en els dossiers especials (14 dels 17 articles que signen) mentre que els col·laboradors ho fan més a les seccions de notícies i entrevistes (9 de 12 articles).

Les dones signen la majoria dels continguts específicament de gènere que hem estudiat (73%), pràcticament tres de cada quatre, i cap contingut polític.

2.2. Com: els llenguatges

2.2.1. Llenguatge sexista en els textos

Parlem i escrivim utilitzant el llenguatge d'una forma androcèntrica i sexista, i això discrimina i invisibilitza les dones, alhora que reforça els estereotips sexistes. Per canviar-ho i incorporar un llenguatge inclusiu només cal fer la reflexió, assumir-ho i superar hàbits i costums molt arrelades. Les paraules i els discursos s'escullen, són una opció.

De l'anàlisi dels textos que hem seleccionat, es desprèn que Nationalia no ha dut a terme encara aquest procés, almenys no com a publicació. Tot i que no incorre en algunes pràctiques corrents de discriminació i invisibilització de les dones (per exemple, no identificar-les correctament amb nom i cognom) i no reproduïx estereotips i rols de gènere, usa i abusa dels genèrics masculins: se n'han trobat a tots els articles analitzats dins del text i, en alguns, en els títols.

Si algun article té cura amb el llenguatge escrit creiem que és deu més a la iniciativa de qui l'escriu que al criteri de la publicació. Per exemple, en dos articles d'opinió, escrits per una col·laboradora i un col·laborador ([Drets col·lectius, drets de les dones i conflictes armats: la qüestió kurda a Turquia](#) i [Cooperar, transformar, feminitzar](#)), hem trobat desdoblaments per evitar utilitzar el masculí com a genèric.

Tot plegat, mostra que la reflexió sobre l'ús del llenguatge inclusiu encara no s'ha plantejat a la redacció i que, per tant, no hi ha tampoc una revisió dels textos redactats amb perspectiva de gènere abans de publicar-los.

Ús del masculí com a genèric

La gran majoria dels textos de Nationalia que hem analitzat utilitzen el masculí com a paraula genèrica per referir-se a un col·lectiu de persones. És a dir, fan servir el masculí plural per al·ludir a tot un poble o un grup de persones, amb independència de si aquest està format per dones i homes o només per homes.

El fet que Nationalia sigui un web informatiu dedicat sobretot a informar sobre els drets col·lectius i la situació de les nacions i dels pobles sense estat fa que el genèric masculí s'utilitzi sobretot i reiteradament per designar les ètnies i nacionalitats: els kurds, els armenis, els amazics, els polinesis, els catalans, els quebequesos, els oromos, els sards, els marroquins, etc. Això també passa en [les fitxes](#) monogràfiques de cada un dels territoris.

Però en surten molts més: els partidaris, els detractors, els votants, els líders, els diplomàtics, els analistes, els camperols, els treballadors, els independentistes, els protestants, els indígenes. I molts més.

A vegades, aquest ús reiterat del masculí plural es combina amb solucions no androcèntriques com és l'ús de substantius col·lectius (“les persones amazigues”, “el poble kurd”). Amb tot, no hi ha un criteri i la solució, com ja hem dit, depèn més de cada autor/a que d'un criteri de la publicació.

Cal dir, en aquest sentit, que tret d'alguns articles dels dossiers especialment cuidats, no hem trobat grans diferències pel que fa a l'ús del llenguatge entre autores i autors i que tanta o tan poca consciència en tenen les dones com els homes.

Ús de genèrics masculins en els títols:

Hem trobat genèrics masculins en els títols d'algunes notícies i entrevistes analitzades. No és habitual, però cal vigilar-ho especialment perquè els fa molt més visibles.

Us en posem uns exemples:

- [“Els doms: els gitanos del Pròxim Orient”](#), reportatge publicat el 25 de maig de 2017. S'utilitzen dos genèrics masculins en un títol de tot just set paraules: els doms i els gitanos. Es podria haver eliminat el determinant amb marca de gènere i fet servir un nom col·lectiu: “*Doms: el poble gitano del Pròxim Orient*” .
- [“L'irlandès perd un llençol a cada bugada, però el govern en vol triplicar els parlants”](#), notícia publicada el 28 de novembre de 2017. Per resoldre la masculinització “els parlants”, n'hi havia prou a eliminar l'article que porta marca de gènere i usar un substantiu: el govern en vol triplicar “*el nombre de parlants*” .
- [“El moviment kurd de Síria s'ha convertit en referent per als joves amazics de Líbia”](#), entrevista al periodista Karlos Zurutuza publicada el 16 d'octubre de 2018. Hi ha alguna noia entre aquests joves amazics? No la veiem i el que ens imaginem, fruit també d'estereotips culturals, són només nois. Es podria haver resolt amb “*el jovent amazic*” o amb un desdoblament de l'article: “*els i les joves amazics*” .
- [“Els maies hem estat autosuficients durant segles. Per què ens vénen a explicar com hem de viure la vida?”](#), entrevista a l'activista maia Lolita Chávez publicada el 23 de novembre de 2017. En aquest cas és una dona qui parla i qui utilitza el masculí plural

(els maies) per al·ludir a tota una comunitat. La solució més òbvia hauria estat elidir el subjecte ja que queda implícit: “*Hem estat autosuficients durant segles...*”.

Ambigüitats: només homes o també dones?

A banda d’invisibilitzar les dones, l’ús de masculins com a genèrics crea sovint ambigüitats. Estem parlant només d’homes o de dones i homes?

Us en posem uns quants exemples:

- La notícia “[Una recerca elaborada per una investigadora del CIEMEN documenta les violacions de drets individuals i col·lectius a les regions de majoria kurda de Turquia](#)”, publicada el 12 de juliol de 2017, resumeix el contingut d’un estudi fet pel CIEMEN per encàrrec de l’Ajuntament de Barcelona. Segons s’afirma al text, l’informe “se centra en les violacions patides per la població local després que 94 governs municipals del Kurdistan on havien estat elegits executius del Partit de les Regions Democràtiques (BDP, esquerra prokurda) fossin cessats i 80 coalcaldes, detinguts.”

D’entrada, el concepte de “coalcaldes” és poc entenedor si no s’explica, però, a sobre, l’ús del genèric masculí pot fer pensar que, siguin el que siguin, tots els coalcaldes detinguts són homes. El cas és que l’ús d’aquesta paraula poc corrent respon precisament a la singularitat dels governs municipals kurds, al capdavant dels quals hi ha un home i una dona, cosa rellevant des d’un punt de vista de perspectiva de gènere i que s’hauria d’haver explicat. Així, la meitat de les persones detingudes eren dones i alcaldesses.

- L’article “[Dones i mitjans de comunicació, més enllà de la violència sexual a les mines del Congo](#)”, publicat dins d’un dels dossiers el 23 de novembre de 2018, afirma en un moment donat que “Entre les crítiques clau que es fa a *molts periodistes estrangers* i que expliquen la narrativa informativa imperant (...)”. Sorpren i desconcerta l’ús d’aquest “molts periodistes estrangers” en el marc d’un article que denuncia la manca de perspectiva de gènere en la cobertura dels mitjans. Més endavant s’hi torna a referir com “els corresponsals forans” i “els informadors estrangers”. Només hi viatgen periodistes homes a la RCD o només es fa la crítica als que són homes?
- La notícia “[Deu estats que admeten el dret a la independència de territoris seus \(i entre ells hi ha França\)](#)”, publicada el 23 de febrer de 2017, afirma que “diversos primers ministres danesos” han considerat plausible atorgar la independència a les illes Fèroe. Tenint en compte que Dinamarca va tenir fa poc una primera ministra,

Helle Thorning-Schmidt, hem de deduir que només els homes són sensibles a l'autodeterminació de l'arxipèlag?

Incoherències i concordances

- A l'entrevista [“El govern australià restringeix contínuament la perspectiva d’una veu col·lectiva aborigen al Parlament”](#) s’abusa tant dels genèrics masculins que fins i tot se cita aquesta frase de la persona entrevistada, Sue Ballyn, directora del Centre d’Estudis Australians de Barcelona: “un aborigen de sang pura no podia casar-se amb un altre aborigen de sang pura”.

Estem parlant del matrimoni entre dos homes? Segur que no per l’època a la qual es refereix. L’ús del masculí genèric aboca a una situació absurda, i es basa en la idea que només poden existir parelles heterosexuales. No sabem en quina llengua es va fer l’entrevista, però pensem que és possible que sigui una traducció d’una conversa en anglès. En aquest cas, hauria estat millor traduir-ho per “estaven prohibits els matrimonis entre (dones i homes, persones) aborígens de sang pura”.

2.2.2. Llenguatge visual

Les imatges (fotografies i il·lustracions) signifiquen i tenen un poder de persuasió més alt que el llenguatge escrit. Sovint, s'escullen només amb la intenció d'acompanyar un text però a vegades es fa amb poca cura i sense tenir en compte que poden contribuir a difondre estereotips i a normalitzar la discriminació de les dones.

Nationalia publica almenys una fotografia a cada un dels articles, ubicada habitualment sota els elements de titulació i la data i signatura, en un lloc destacat. Alguna vegada, i si els textos són molt llargs, s'insereixen altres imatges dins del text. Poques fotografies (tret d'algunes d'entrevistes i en alguns reportatges) són d'autoria pròpia de la publicació.

Ens hem centrat en la primera fotografia de cada article, les que tenen una posició central, i hem analitzat quantitativament les que s'han publicat en les seccions de notícies i opinió i anàlisi i les que surten en els 10 articles que van ser més llegits el 2017. Hi surten dones? Se les mostra actives o passives? Es reproduïxen estereotips sexistes? De qui és el protagonisme de la fotografia?

Hem analitzat 39 imatges en total, de les quals n'hem descartat 9 perquè no hi surten persones.

Les dones estan representades en més de la meitat de les fotografies (18 de 30, 60%) i pràcticament tres de cada quatre les mostra de forma activa, participant en protestes o en activitats polítiques, entre d'altres. Són protagonistes d'un total d'11 imatges (37%), tot i que en algunes hi surten de forma anecdòtica o accidental.

Pel que fa als homes, se'ls representa més, però els resultats no són gaire diferents: se'ls mostra en 19 de les 30 imatges (63%) i en són protagonistes a 12 (40%).

Els resultats de l'anàlisi quantitativa són prou equilibrats i mostren que la publicació té cura triant les fotografies. L'única crítica, i aquesta és qualitativa, és que mentre que les fotografies mostren en general dones anònimes com a representants d'altres grups de dones (per exemple, guerrilleres kurdes) o de col·lectius (població civil en situació de conflicte, pobles indígenes), els homes estan presentats sovint de forma individualitzada. Alguns dels protagonistes estan vinculats a posicions de poder i són polítics o càrrecs electes (Erdogan, Macron, Correa o Salvini.)

No hem detectat tampoc estereotips de professions, de models de família tradicional o, tret d'una excepció, de rols de gènere.

En aquest sentit, l'única fotografia que ens hem trobat sobre la qual caldria reflexionar és la que il·lustra el reportatge sobre la població dom del Pròxim Orient. La fotografia reforça la idea que ja expressa el títol en utilitzar genèrics masculins i és que només els homes compten en el poble gitano. Hauria estat millor escollir com a foto principal una en què hi apareguessin dones i homes.

El reportatge inclou una segona fotografia més endavant que confirma l'anàlisi estereotipat i de rols de gènere: la fotografia mostra una dona gitana carregant un nadó (categoria dona mare) al costat d'altres criatures (categoria "dones i nens").

2.3. Què: els continguts

Nationalia va apostar el 2017, coincidint amb el seu desè aniversari, per renovar la seva oferta informativa.

Una de les línies de treball que es va proposar va ser [prioritzar els continguts en profunditat, que aportessin detalls i matisos, més fonts directes, més extensió, més entrevistes i més anàlisi](#). La idea era abordar els grans temes de l'actualitat internacional “des de la perspectiva de la diversitat i dels pobles sense estat —la marca Nationalia— però sense oblidar altres enfocaments essencials: econòmics, de gènere, geopolítics...”.

Una altra línia de treball es va centrar en la publicació de dossiers temàtics en format pdf, alguns dels quals s'han centrat a reflexionar sobre els drets dels pobles i les nacions sense estat i, també, els de les dones.

Efectivament, Nationalia publica articles extensos i entrevistes en què aborda temes en profunditat amb l'ajut de persones expertes. Ho fa amb perspectiva de gènere? Ha dut a la pràctica aquest enfocament essencial de gènere que es va proposar?

Per confirmar si ha estat així o no, un dels elements prioritaris que hem analitzat en aquesta auditoria és la representació i el protagonisme que s'atorga a les dones en els continguts informatius. És un aspecte clau, perquè visibilitzar les dones és el primer pas per canviar imaginari i més tenint en compte que les dones ja ocupen espais que fins fa poc els estaven prohibits.

Normalitzar aquesta presència de dones va més enllà de fer-les aparèixer en espais feminitzats: cal presentar-les com a protagonistes, expertes i veus autoritzades en qualsevol àmbit de la realitat i cal abordar la desigualtat de gènere de forma integral i transversal en totes les informacions.

Hem estudiat els continguts seleccionats de Nationalia des d'aquesta doble vessant: quantitativa (quina proporció de dones surten en els continguts? En són protagonistes?) i qualitativa (com es representa les dones? S'aborden les desigualtats de gènere? Es podria haver fet millor?).

2.3.1. Visibilitat i representació de les dones

Els estudis diversos que s'han fet per avaluar-ne la presència, coincideixen que les dones estan infrarepresentades en els mitjans de comunicació i en el relat sobre la realitat que vehiculen. Se les sent (portaveus, expertes, fonts d'informació) i se les veu (subjectes de la informació i protagonistes de les notícies) molt menys que als homes.

Nationalia no n'és una excepció. Les dones estan infrarepresentades en els continguts que s'han analitzat. Això és especialment així com a protagonistes de les informacions i de les entrevistes. En canvi, com a expertes i fonts d'informació, la publicació del CIEMEN aprova en perspectiva de gènere, tot i el desequilibri en alguns dels articles analitzats.

Subjectes de les informacions

Les dones són les protagonistes de 4 de les 20 notícies analitzades i de cap dels 10 articles de Nationalia més llegits de l'any 2017. Les dones apareixen en altres articles, però com a element secundari o no destacat de les informacions.

Fent una cerca al web, hem trobat 11 continguts publicats els dos darrers anys en què els drets de les dones, les desigualtats de gènere o les accions i aportacions de dones en siguin la temàtica central. Aquests articles aborden temàtiques explícitament de gènere (com la violència sexual a la República Democràtica del Congo, l'empoderament de les dones en contextos de violència o l'activisme mediambiental, entre d'altres.)

Un, en concret, "[Una mare al mig d'un camp de mines: dones que treballen per fer de l'Alt Karabakh un lloc més segur](#)", publicat el 5 de juliol de 2018, desafia els estereotips de gènere amb una història sobre les dones que treballen en tasques de desminatge a l'Alt Karabakh. Tot i que el títol podria ser tema de debat (rol de gènere, dona/mare), té sentit en el context i fa referència al fet que la principal entrevistada explica que es dedica a localitzar i treure mines per al futur dels seus tres fills.

Onze articles en dos anys són molt pocs, si, efectivament, aquests són tots els que s'han publicat (la cerca pot ometre resultats). Encara són menys si es té en compte que fins a 4 dels 11 (prop d'una tercera part) no són propis de Nationalia, sinó agafats i traduïts d'altres publicacions, com la plataforma internacional de bloguers Global Voices Online. És el cas del reportatge sobre les dones que desactiven mines.

L'elecció compta, és positiva i denota sensibilitat de gènere, però encara fa més evident en l'anàlisi que els articles propis amb perspectiva de gènere no són una pràctica normal si no que s'han elaborat en el marc de dossiers temàtics dedicats, precisament, a les dones.

Protagonistes de les entrevistes

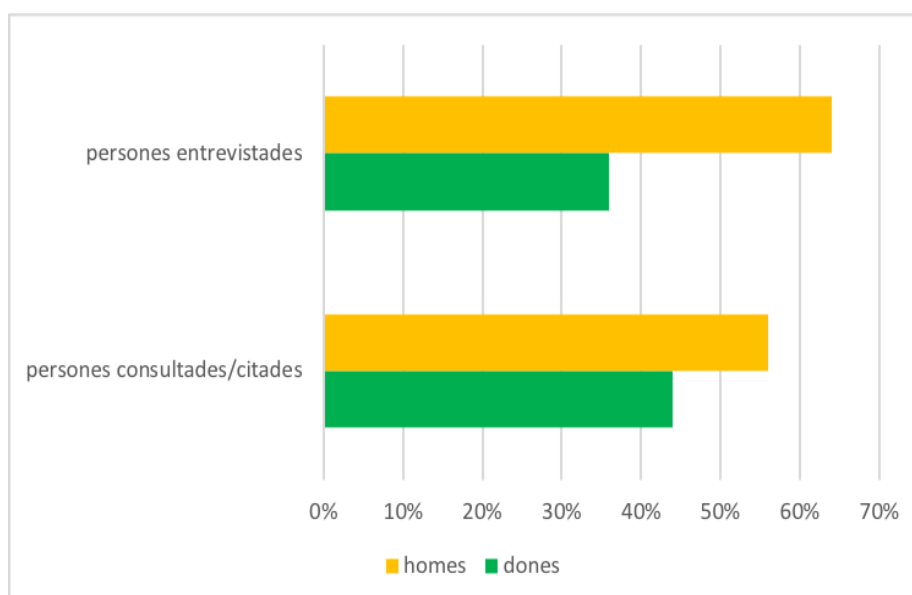
L'entrevista és un format que dóna veu directa a les persones, les visibletza i les posa com a exemple en l'àmbit en què se les considera rellevants, en el qual s'especialitzen o el que representen.

A Nationalia hi ha un desequilibri en la representació de dones i homes en les entrevistes. Les dones en són protagonistes només del 36% de les que es van publicar durant els anys 2017 i 2018. És a dir, en prop de dues de cada tres s'entrevisten homes, amb la qual cosa doblen pràcticament la presència de les dones en aquest format informatiu.

En nombres absoluts, Nationalia va publicar en els darrers dos anys un total de 12 entrevistes: en 5 el protagonista va ser un home; en una van ser dos homes; en quatre va ser una dona, i, en una darrera, es va entrevistar conjuntament una dona i un home. En total, es va donar veu a 14 persones, de les quals 9 homes i 5 dones.

Les professions i/o activitat de les persones entrevistades també difereix entre dones i homes i marca un altre biaix de gènere.

Mentre que elles eren dues activistes, una acadèmica i una cineasta, ells eren tres sociòlegs, un polític, un periodista, dos investigadors i un escriptor. Mentre que a elles se les va entrevistar majoritàriament sobre la seva experiència personal o sobre la comunitat a la qual pertanyen, la funció d'alguns dels homes va ser analitzar com a expert un tema de l'actualitat política (per exemple, les eleccions presidencials a Mèxic o la situació política postelectoral a França).

Expertes i fonts d'informació

Com mostra el gràfic anterior, hem analitzat també quantitativament el nombre de dones i d'homes que se citen en els continguts com a veus expertes i/o fonts d'informació, ja sigui perquè qui escriu l'article les ha consultat o perquè en fa referència.

Per fer l'anàlisi, hem tingut en compte les 20 notícies seleccionades i 8 [dels 10 articles més llegits el 2017](#) a Nationalia (els altres dos són entrevistes). En un total de 28 textos revisats, es consulta o es menciona com a expertes 64 persones, 28 dones i 36 homes.

La mitjana de participació de dones i homes és més equitativa que en el cas de les entrevistes: fins al 44% de les persones consultades/citades són dones.

Nationalia s'acosta a la paritat i aprova en perspectiva de gènere pel que fa a aquest indicador, però amb alguns matisos:

- Les dones no estan presents en els continguts de forma transversal i destaquen més en uns que en uns altres, per exemple en els que aborden els drets de les dones o temàtiques amb perspectiva de gènere.
- Hi ha més articles en què se citen o es consulten homes com a experts. De fet, hi ha més articles en què només se cita homes (9) que articles en què només es consulta dones (5).
- En algun contingut hi ha un desequilibri greu. A l'article "[El mallorquinisme polític, en procés de repensar-se](#)", s'entrevista o es referencien com a experts 7 homes i 3 dones dels àmbits de la política, l'activisme i l'acadèmia. És un exemple a evitar i no repetir. No només es menciona molts més homes (calia que fossin tants?), sinó que la primera dona consultada apareix en cinquè lloc i molt endavant en el text.

En aquest mateix sentit, l'anàlisi de la presència de les dones no només té en compte el nombre i la proporció de dones referenciades sinó també **la qualitat de les seves aparicions**. Aquí teniu un parell d'exemples que hem trobat del que no s'hauria de fer:

- L'article "[Campanya, terminis i efectes: tribulacions sobre el referèndum \(definitiu?\)](#)" de gener del 2017, en què quatre especialistes del món acadèmic reflexionen sobre el (futur) referèndum d'independència català.

D'entrada, es tracta de tres homes i una dona, quan hauria estat fàcil triar-los de forma paritària. Però l'article falla en perspectiva de gènere no només per això: una anàlisi a

fons ens mostra que la dona experta apareix citada la darrera, en quarta posició, i només 4 vegades. L'article cita 9, 11 i 6 vegades, respectivament i per ordre d'aparició, els tres experts entrevistats.

- Un altre exemple de desequilibri en el tractament de les veus expertes és la notícia [“Síria i l'autogovern kurd, a la cruïlla”](#), que es va publicar el 19 d'octubre del 2017 i que es basa en una taula rodona que va organitzar el CIEMEN per analitzar el conflicte siríà.

Hi van participar dos periodistes i una historiadora. No sabem quina durada van tenir les tres intervencions durant el debat, però el resum que en fa Nationalia dona més valor i importància a les dels dos periodistes, tant per l'ordre en què en parla com per l'espai que els dedica. El text resta autoritat a la historiadora en situar-la gairebé al final i citar poques de les seves afirmacions.

2.3.2. Continguts amb perspectiva de gènere

De la mateixa manera que hem analitzat quantitativament el nombre de veus de dones que apareixen en el textos, també hem fet una anàlisi qualitativa dels continguts: tenen perspectiva de gènere?, s'aprofita l'espai informatiu per parlar de temes rellevants des d'una perspectiva de gènere?

Absència de perspectiva de gènere

En aquesta auditoria considerem que hi ha una absència de perspectiva de gènere quan es tracta la realitat i els fets sobre els quals s'informa des d'una visió androcèntrica, que generalitza com a universal la situació dels homes i no té en compte (o no s'interessa per) les diferències i les desigualtats entre dones i homes, o quan no estudia i posa en relleu el paper de les dones com agents de canvi i de transformació social, reproduint estereotips i rols de gènere.

Ens referim, per exemple, i de forma general, a no valorar davant d'un fet o un esdeveniment en concret com pot afectar a les dones (per exemple, la migració forçada); no plantejar-se i esbrinar si les dones tenen un punt de vista diferenciat o es poden veure afectades d'una forma especial per alguna qüestió d'actualitat (per exemple, la pujada electoral de l'extrema dreta a Europa), o no destacar la seva influència i el seu lideratge en lluites concretes (per exemple, les dels pobles indígenes).

Tret dels articles específicament enfocats a qüestions de gènere que hem mencionat abans, n'hem trobat pocs a Nationalia que tinguin "sensibilitat" de gènere.

En aquests sentit, hem detectat:

- Nationalia no utilitza gaires **dades** com a font d'informació però quan ho fa no les desagrega per sexes. Estudiant les dades es podrien identificar bretxes de gènere, detectar impactes/actituds diferents o descriure millor la composició d'una societat o d'un poble (població, resultats en processos electorals, parlants d'una llengua, etc.).
- En les **notícies i articles d'opinió** i anàlisi en què es fa esment a qüestions de gènere o de desigualtats, o a aportacions de dones, la informació/reflexió ni es destaca ni es desenvolupa i queda perduda enmig del text (sovint, al final), amb la qual cosa se li atorga una importància secundària (vegeu també sobre això el següent apartat de l'auditoria).

Aquest és el cas, per exemple, de la notícia “[L'Equador tanca la 'Dècada Guanyada': llums i ombres de Correa en deu apunts electorals](#)”, publicat el 16 de febrer de 2017. L'article consulta tres dones expertes per valorar el mandat de l'ara expresident equatorià però les polítiques en favor dels drets de les dones no s'aborden fins pràcticament al final: és el setè punt d'un total de deu.

L'article d'opinió “[Dilemes conjunturals, respostes del passat: el moviment indígena a Mèxic](#)”, publicat el 27 d'abril de 2017, analitza la situació del moviment indígena a Mèxic davant de les eleccions presidencials del 2018. Fa referència a la que era l'aleshores candidata indígena a la presidència del país, Agustina García de Jesús, però només de passada i no hi aprofundeix.

- En la majoria d'**entrevistes**, les preguntes que es plantegen a les persones entrevistades no incorporen la perspectiva de gènere ni són sensibles a aquesta qüestió. Per exemple, no es valora l'impacte sobre les dones d'algunes temàtiques quan podria haver estat rellevant: la marginació de la població aborígen d' Austràlia, la repressió de la lluita indígena en defensa del dret a la terra a Centreamèrica o les polítiques de dispersió de la població uigur per banda de les autoritats xineses.

Per exemple, [l'entrevista a Rebiya Kadeer, presidenta del Congrés Mundial Uigur](#), se centra en les pràctiques repressives i violacions dels drets humans del govern xinès sobre aquesta minoria ètnica. Tot just començar, i en resposta a una primera pregunta, Kadeer denuncia que “per tal d'accelerar l'assimilació, més de 100.000 noies d'entre 14 i 25 anys d'edat han estat traslladades a fàbriques a la part oriental de la Xina.” És un tema prou important com per desenvolupar-lo en un re-pregunta, però l'entrevistador no ho fa.

- Hem trobat a faltar també que Nationalia no hagi abordat de forma específica i amb més profunditat la situació i el rol polític i social de les dones dels dos grans pobles sense estat sobre els quals informa, el poble kurd i el poble amazic. És una gran absència i més tenint en compte que és una temàtica que el CIEMEN ha abordat en [seminaris](#) i [cicles de xerrades](#), amb ponents expertes interessants susceptibles de ser entrevistades.

Oportunitats perdudes

En ocasions, les dones no són les protagonistes en informacions en què ho haurien de ser o en què ho podrien haver estat. Són el que, en aquesta auditoria, considerem “oportunitats

perdues”: peces informatives que es podrien haver aprofitat per incidir, destacar o aprofundir sobre les desigualtats o les accions i les aportacions de les dones.

Aquí en teniu un parell d'exemples:

- La notícia “[Turisme comunitari, en mans de la col·lectivitat](#)”, publicada el 27 de juliol de 2017, se centra en la gestió del turisme de forma col·lectiva per banda de comunitats indígenes d'Amèrica Llatina. L'entradeta i la fotografia central prometen abordar el tema a partir de l'Associació Indígena Stibrawpa, una iniciativa impulsada per dones bribri a Costa Rica. No ho fa. El text explica aquesta experiència cap al final i no concreta si aquesta alternativa econòmica per als ingressos familiars està pensada i liderada fonamentalment per dones.
- L'article d'opinió “[A Turquia, pensar en la pau serà una il·lusió si el col·lapse democràtic es consolida](#)”, publicat el 15 de juny de 2017, sobre la situació a Turquia després del referèndum constitucional d'Erdogan. En els darrers paràgrafs, l'autora menciona la protesta del 8 de març contra les polítiques “cada cop més masculistes de l'Estat” i afirma que el moviment feminista està desorganitzat però que les dones són “el subjecte més revolucionari de la societat”. La reflexió no es destaca (ni tan sols s'encapçala amb un tiolet), no es desenvolupa i queda perduda al final del text. Podria haver estat el tema central de l'article i el que servís com a fil conductor de l'anàlisi.

Els dossiers, un cas particular

Com ja hem comentat, una publicació informativa i de sensibilització com Nationalia hauria d'abordar les desigualtats que afecten les dones de forma transversal en totes les seves informacions.

Nationalia tendeix a reduir-les (concentrar-les) en suplementes específics. Es tracta de dossiers temàtics que formen part [d'un projecte d'Educació pel Desenvolupament \(EdP\) del Ciemen](#) que uneix els drets de les dones i els drets del pobles. Formats per diversos articles, alguns s'han publicat només com un sol volum i en format pdf descarregable per llegir en paper o en pantalla.

De tots els que s'han elaborat, hem analitzat només els dossiers que inclouen continguts que han estat publicats al web de Nationalia també com a textos independents: “[Dones, drets col·lectius i conflictes armats](#)”, “[Dones i representació mediàtica en contextos de conflicte](#)” i “[Identitats diverses i resistents](#)”.

En els dos primers, les dones són centrals en les informacions. En el segon, es fa una anàlisi, precisament des d'una perspectiva de gènere, del tractament que fan els mitjans de comunicació dels conflictes armats. En el tercer, que se centra en els col·lectius originaris de pobles sense estat residents a Barcelona, les desigualtats de gènere i/o la situació i els drets de les dones són un element més d'informació juntament amb els drets lingüístics i la situació de la llengua i el context històric, polític i/o migratori.

Els dossiers compensen la desproporció entre dones i homes en l'autoria dels textos del web. De fet, tot i estar coordinats per un home, dos dels tres dossiers esmentats estan escrits només per dones. També compensen el dèficit d'articles del web en què les dones o els temes de gènere són subjectes i protagonistes de la informació.

Amb tot, considerem que el fet que formin part de reculls especials els converteix en una excepció i no en la norma. A això s'afegeix el fet que molts dels articles tenen un format i una estructura diferent als de la resta del web, cosa que els fa doblement singulars.

Ens referim, per exemple, a textos estructurats a l'estil d'informes acadèmics, amb introduccions i notes a peu de pàgina; textos excessivament llargs per ser publicats en línia i llegits en pantalla, o reportatges narratius en què es dona tanta informació sobre tants aspectes que es corre el risc que allò que tenia de perspectiva de gènere s'acabi desdibuixant

2.3.3. I les persones LGBTI?

Les persones LGBTI són invisibles a Nationalia. No hi surten i, per tant, no existeixen.

Cap dels articles que hem analitzat, ja siguin notícies, entrevistes o opinió i anàlisi incorporen aquesta realitat com a tema, com a protagonista o com a subjecte. Hem fet una cerca per confirmar-ho i hem trobat només un parell o tres d'articles dins de Nationalia que facin referència d'alguna manera al col·lectiu LGBTI:

- A la notícia "[El referèndum que marcarà el futur d'Erdogan, de l'Estat turc i del poble kurd](#)", publicada el 13 d'abril de 2017, un expert entrevistat fa referència a les minories sexuals de Turquia. Arrel d'això, els autors recorden l'advertència que havia fet uns dies abans a Barcelona el periodista i activista kurd LGTBI Bawer Çakir en el sentit que les persones LGBTI serien les principals víctimes de la violència que podria portar la nova Constitució turca.

Per què no es va aprofitar l'ocasió per entrevistar-lo o per consultar-lo com a expert per elaborar aquest article? O, per exemple, perquè Nationalia no ha abordat mai la doble (o triple) discriminació de les persones kurdes LGBTI a Turquia?

- El reportatge "[L'armenitat, dispersa i arrelada](#)", publicat el 19 de desembre de 2017, aborda a la darrera part del text de l'impacte del conservadorisme catòlic sobre les dones i persones LGBTI. Hi surten veus de dones però de cap persona LGBTI.

La perspectiva LGTBI està estrictament vinculada a la perspectiva de gènere, ja que totes dues qüestionen la normativitat de gènere (binarisme i rigidesa del model de masculinitat i feminitat).

En aquest sentit, s'hauria d'aplicar de forma transversal a Nationalia però s'hauria de visibilitzar també de forma específica, dedicant espai a tractar la temàtica i posant de relleu com el sexisme és una de les claus per entre la LGTBIfòbia.

3. QUÈ US RECOMANEM. CONSELLS DE MILLORA

La comunicació amb perspectiva de gènere implica garantir que dones i homes estiguin igualment representats i en tota la seva diversitat. Se'ls ha de veure, sentir i tractar amb equilibri i en condicions d'igualtat a tot el web, tant pel que fa a l'autoria dels textos com a les fonts d'informació consultades.

Cal tenir-ho en compte i planificar-ho estratègicament quan s'elaborin els continguts. Sempre és útil, en aquest sentit, disposar d'una guia o un manual que sigui fàcil d'entendre i d'utilitzar i revisar periòdicament els continguts per mesurar l'eficàcia de les mesures que es posin en marxa i avaluar-ne els resultats.

L'objectiu és ser coherent amb els valors i objectius definits en pro de la igualtat de gènere i els drets de les dones.

Us resumim algunes pautes generals, en quatre punts:

- 1. Fomentar el reconeixement de les aportacions de les dones en tots els àmbits i en tota la seva diversitat.** Contribuir a difondre i visibilitzar les aportacions de les dones, especialment en aquells àmbits molt masculinitzats.
- 2. Promoure una comunicació allunyada d'estereotips sexistes.** Els estereotips sexistes no sempre són explícits, per la qual cosa és important prendre'n consciència per poder-los detectar. Les modalitats en què aquests estereotips es concreten són moltes: invisibilització de les dones, menysteniment de la seva autoritat com a informant/experta, cosificació de la imatge de les dones, etc.
- 3. Potenciar la transmissió de rols no sexistes,** que no emmarquin les persones en àmbits i responsabilitats definides des de l'androcentrisme i per la segregació horitzontal, basada en la divisió sexual del treball, que atorga a les dones una "natural" propensió per la cura, l'educació, etc.
- 4. Reflectir la diversitat de la realitat social.** Els continguts han de mostrar la diversitat de la societat, evitant l'androcentrisme, el sexisme, l'etnocentrisme, el racisme, la LGTBIfòbia, etc. Cal visibilitzar totes les persones sense discriminar-ne cap per raó de sexe, d'identitat de gènere, d'orientació sexual, d'origen ètnic o cultural, de religió o de classe.

3.1. Autoria

Nationalia no és un mitjà de comunicació convencional ni disposa d'uns recursos ni d'una estructura de redacció equivalent, la qual cosa explica, tot i que no justifica, el desequilibri entre dones i homes en la creació de continguts.

La desproporció, però, és altíssima: globalment, les dones només participen com a autores de les tres principals seccions (notícies, entrevistes i opinió) en un mitjana d'entre l'11% i el 17%, segons les dues anàlisis que hem fet.

Nationalia ha fet un esforç per pal·liar el desequilibri incorporant dones periodistes com a col·laboradores externes. És una mesura molt positiva però no tindrà gaire impacte mentre segueixin col·laborant sobretot en els dossiers temàtiques, les temàtiques socials i de gènere i els reportatges llargs.

Qualsevol publicació hauria d'aspirar i prendre mesures per representar la diversitat de veus dels i les periodistes d'una forma més paritària. Nationalia ho hauria de fer, de la mateixa manera que ja ho fa a les pàgines d'opinió i d'anàlisi, en què els articles estan escrits en un 45% per dones.

És, sobretot, una qüestió de justícia i de reflectir millor la realitat, però, a més a més, comporta la inclusió de mirades més diverses i, en definitiva, facilita la incorporació de la perspectiva de gènere a la publicació.

D'acord amb això, us recomanem:

- Impulsar accions positives per augmentar la proporció de dones que escriuen a Nationalia.
- Promoure la presència de dones en la creació de continguts de tots els temes i totes les seccions del web.
- Vigilar de no perpetuar una segregació horitzontal, assignant a les dones alguns temes i als homes d'altres (per exemple, homes/política, dones/societat).

3.2. Llenguatge no sexista

3.2.1. Llenguatge escrit

El llenguatge és una eina molt poderosa de construcció d'imaginari de forma inconscient i col·lectiva i ha de reflectir que les dones i els homes són protagonistes de la realitat. Per això, tots els textos de Nacionalia haurien de passar un filtre de gènere per garantir que se'n faci un ús inclusiu i no sexista, de forma coherent i transversal.

A l'hora d'escriure amb perspectiva de gènere cal tenir en compte algunes recomanacions:

- Evitar l'ús de genèrics masculins tant en els títols com en el text, perquè invisibilitzen la meitat de la població.
- Mantenir i garantir la coherència lingüística del text, de forma que no es generin ambigüitats.
- Buscar fórmules inclusives més enllà dels desdoblaments, perquè dificulten la lectura i la comprensió. Per exemple:
  - Elidir l'article o el determinant davant de substantius neutres.
  - No especificar el subjecte i substituir-lo per formes impersonals o el pronom es/se.
  - Substituir el nom per un adjectiu (per exemple, "comitè expert" en comptes de "comitè d'experts").
  - Utilitzar substantius genèriques sense marca de gènere (per exemple, "canalla" en comptes de "nens").
  - Utilitzar el nom de les unitats administratives per substituir els càrrecs (gerència, en compte de gerent).
  - Usar epicens, com la paraula persona, o part o parts amb un adjectiu, o amb una frase subordinada (per exemple, "la part implicada" en comptes "dels implicats" o "les persones acomiadades" en comptes "dels acomiadats").
  - Evitar la masculinització de les professions.

3.2.2. Llenguatge visual

No només l'ús del llenguatge escrit i oral reforça els estereotips de gènere i perpetua les desigualtats, també ho poden fer les fotografies i les il·lustracions.

L'auditoria ha mostrat que Nationalia té cura a l'hora de triar les fotografies. Amb tot, us afegim un seguit de recomanacions generals de bones pràctiques que sempre és útil tenir en compte:

- Cal representar les dones com a subjectes actives en tots els àmbits de participació.
- Cal combatre els estereotips de gènere i reproduir les interpretacions sexistes dels rols tradicionals de dones i homes en la societat (dona mare, treball home).
- És recomanable desafiar els estereotips de gènere en les professions (metge/infermera), de poder (professor/estudiant), en els models de família i mostrar models alternatius. Cal mostrar la pluralitat/diversitat social.
- En aquest mateix sentit, s'ha de visibilitzar la diversitat de dones i d'homes i la diversitat d'edat, ètnia, físic, cultura, identitat de gènere i orientació sexual.
- S'ha de visibilitzar les dones i s'ha de fer, especialment, en aquells àmbits en què estiguin especialment poc representades o que s'associïn als homes. I a l'inrevés.

3.3. Continguts

Incorporar la perspectiva de gènere en els continguts de les informacions implica posar en marxa tres grans mesures:

- **Visibilitzar** les dones i les seves accions i aportacions com a subjectes i protagonistes. Hi han d'aparèixer en tota la seva diversitat i no com un tot homogeni.
- **Fer sentir** les dones com a expertes i fonts d'informació i recollir els seus punts de vista sobre qualsevol temàtica.
- **Posar en relleu i reflectir** les desigualtats de gènere i **defugir** l'anàlisi de la realitat des d'una visió androcèntrica, que generalitza com a universal la situació dels homes.

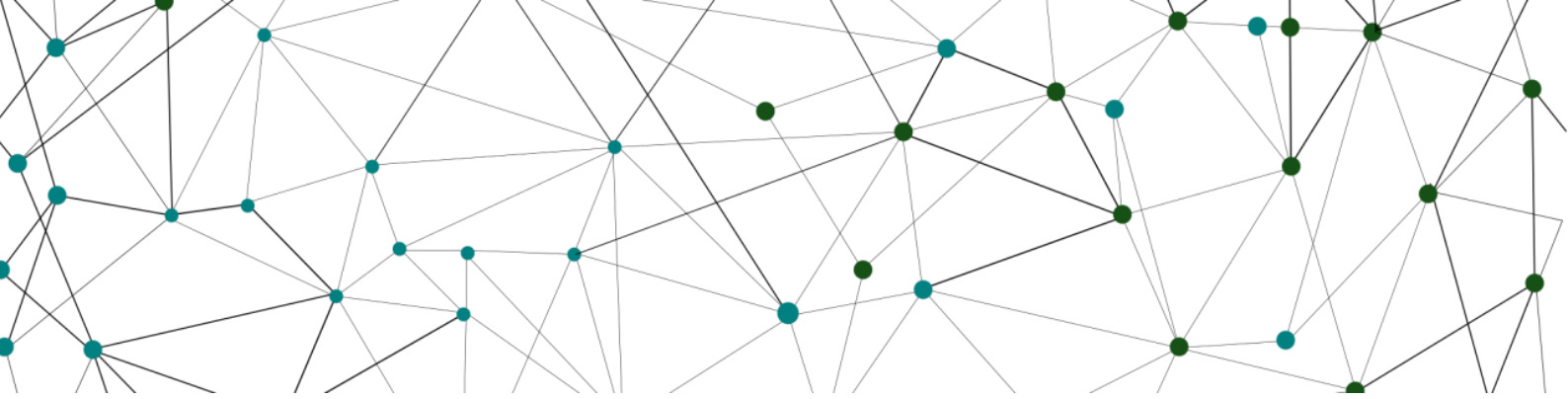
En aquest sentit us aconsellem:

- Incrementar els continguts específicament de gènere o aquells en què les dones en són protagonistes, però sense tractar-los com a informacions especials dins de dossiers temàtics.
- Tenir en compte les desigualtats de gènere quan es preparin continguts i informar-ne sempre que sigui rellevant. La pregunta clau a formular-se quan es prepara qualsevol informació és "Com afecta a les dones aquesta realitat en concret?".
- En aquest mateix sentit, desagregar les dades per sexes sempre que se'n facin servir i siguin rellevants. Per exemple, quan es parli de sectors feminitzats o d'àmbits en què les dones pateixen més desigualtats. Destacar-los i donar-ne les informacions suficients.
- Vigilar l'equilibri entre dones i homes com a veus expertes i autoritzades i com a fonts d'informació sobre qualsevol temàtica, tant pel que fa al nombre com pel que fa a la qualitat i llargada de les intervencions.
- Incrementar el nombre de dones en les entrevistes i la diversitat de temàtiques per les quals en són protagonistes.
- Introduir la perspectiva de gènere en les entrevistes si és rellevant, tant si es parla amb homes com amb dones.

- Aplicar la perspectiva de gènere des d'una mirada interseccional, que inclogui i visibilitzi altres diversitats i altres eixos de discriminació (i privilegi) a més a més de l'origen i l'ètnia com són la identitat de gènere i l'orientació sexual.

Pel que fa als dossiers temàtics, i ja que de moment incorporen el gruix dels articles que aborden específicament temàtiques de gènere, us recomanem:

- Facilitar la lectura perquè puguin arribar més fàcilment a tothom: evitar els formats "acadèmics", reduir la llargada excessiva dels textos i no abusar del periodisme narratiu.
- Replantejar, a nivell de contingut, si val la pena unir en un sol text les temàtiques vinculades als drets dels pobles (la llengua, per exemple) i la situació i els drets de les dones o si no seria convenient prioritzar. L'excés d'informació pot fer perdre el punt de vista.

Amb el suport de:

Generalitat de Catalunya
**Departament
de la Presidència**

almena
cooperativa feminista